

MOLIYAVIY SAVODXONLIKNI RIVOJLANTIRISHDA XORIY TAJRIBASI

Azimov Sardor Baxtiyor o'g'li

MChJ "Respublika mulk markazi"

Boshqaruv raisi birinchi o'rinbosari

MAQOLA HAQIDA

Qabul qilindi: 24-mart 2024-yil

Tasdiqlandi: 26-mart 2024-yil

Jurnal soni: 10

Maqola raqami: 7

DOI: <https://doi.org/10.54613/ku.v10i10.901>

KALIT SO'ZLAR/ Ключевые слова/
keywords

moliyaviy savodxonlik, xorij tajribasi,
yo'nalishlari, strategiyalar, byudjet.

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada moliyaviy savodxonlik tashabbuslarini rivojlantirish va oshirish uchun xorijiy tajribadan foydalanish kontsepsiyasini o'rganadi. Xalqaro amaliyot, siyosat va strategiyalarga tayangan holda, ushbu tadqiqot turli madaniy va ijtimoiy-iqtisodiy sharoitlarda moliyaviy savodxonlikni oshirishning samarali usullari haqida tushuncha berishga qaratilgan va yana bugungi globalashgan dunyoda moliyaviy savodxonlikning ahamiyatini yoritib, uning shaxsiy moliyani boshqarish, investitsiya qarorlari va umumiy iqtisodiy barqarorlikka ta'sirini ko'rsatadi. Bundan tashqari, chet el modellarini qabul qilish bilan bog'liq qiyinchiliklar va cheklovlarni muhokama qiladi, masalan, madaniy farqlar, tartibga solish muhiti va resurslar cheklovlari. Bu mahalliy sharoitlarda moliyaviy savodxonlik bo'yicha tadbirlarning dolzarbligi va samaradorligini ta'minlash uchun moslashtirish va moslashtirish zarurligini ta'kidlaydi.

Kirish. Moliyaviy savodxonlik - bu pul bilan qanday qilib oqilona qarorlar qabul qilishni bilish bilan belgilanadigan savodxonlik turidir. Bunga byudjetni rejalashtirish, qancha mablag' tejash kerakligini bilish, kreditlarning qulay shartlarini tanlash, kreditga ta'sir qiluvchi omillarni tushunish va nafaqadagilar uchun foydalanishga mo'ljallangan turli xil transport vositalarini ajrata olish kiradi. Mazkur ko'nikmalar odamlarga aqlli qarorlar qabul qilishga va shaxsiy moliyaviy masalalarda mas'uliyat bilan harakat qilishga yordam beradi. Ushbu maqolada yuqorida ta'rif berib o'tilgan moliyaviy savodxonlikni oshirishda xorij tajribalarining ayrim jihatlari to'xtalib o'tiladi.

Shuningdek, moliyaviy savodxonlik, har bir insonning yashash joyidan qat'i nazar hayotida asosiy rol o'ynaydi. U asosli moliyaviy qarorlar qabul qilish, shaxsiy mablag'larni boshqarish va moliyaviy barqarorlikka erishish uchun zarur bilim va ko'nikmalarni tadim etadi. Moliyaviy savodxonlikni rivojlantirish bo'yicha xorijiy tajriba aholining moliyaviy bilimni yaxshilash uchun turli mamlakatlarda qo'llanilishi mumkin bo'lgan qimmatli saboq va usullarni namoyish etgan.

So'nggi o'n yilliklarda dunyoning turli mamlakatlarida fuqarolarni o'z pullarini muvaffaqiyatli boshqarishga tayyorlash uchun moliyaviy savodxonlik dasturlari faol ishlab chiqildi va amalga oshirildi. Shu nuqtai nazardan, mamlakatlar o'zlarining ta'lim tizimlari va davlat dasturlarida faol tajriba almashmoqda va ilg'or tajribalarni moslashtirmoqda.

Ushbu tadqiqot moliyaviy savodxonlikni rivojlantirish sohasidagi xorijiy tajribani ko'rib chiqish, asosiy yondashuvlar, muvaffaqiyatli strategiyalar va turli mamlakatlar duch keladigan muammolarni aniqlash uchun mo'ljallangan. Ushbu ma'lumotlarning tahlili ilg'or tajribalarni yoritib beradi va dunyoning turli mintaqalarida moliyaviy savodxonlikni oshirish bo'yicha tavsiyalar beradi.

Ushbu tadqiqotning maqsadi moliyaviy savodxonlik dasturlarini samarali amalga oshirish uchun qanday qadamlar va chora-tadbirlar ko'rish mumkinligi, shuningdek, turli madaniy va iqtisodiy sharoitlarda ushbu sohaning muvaffaqiyatli rivojlanishiga qanday omillar yordam berishini tushunishdir.

Adabiyotlar tahlili. Xorijiy davlatlarda moliyaviy savodxonlik hamda mablag'larni rejalashtirish masalalari N. G.Vovchenko, S. S.Galazova, E. A. Danchenko, O. B.Ivanova, E.D.Kostoglodova, A. Lusardi, O.S. Mitchell, J. S.Lopus, D. S.Amidjono, P.W.Grimes, Atkinson Adele, McKay Stephen, Kempson Elaine, Collard Sharon, J.Banks, Z.Oldfield, J. R.Behrman, O. S.Mitchell, C.Soo, D.Bravo, Bernheim Douglas, S. J. Schieber kabi olimlarning ilmiy ishlarida yoritilgan.

Moliyaviy jihatdan yakkalanib qolgan va kam ta'minlangan fuqarolarning moliyaviy savodxonligi bo'yicha kognitiv bilim, malaka va ko'nikmalarni shakllantirishning to'rtta yo'nalishi belgilangan: asosiy moliyaviy xizmatlarning mavjudligi; mobil banking xizmatlarining mavjudligi; mikromoliyaning mavjudligi; innovatsion FinTech yechimlarining mavjudligi.

Xorijiy tajribani o'rganish moliyaviy savodxonlikni oshirishning turli yo'nalishlari ishlab chiqilganligini ko'rsatdi: moliyaviy

savodxonlikni oshirishga biznesni jalb qilish; maktab o'quvchilari va yoshlarning moliyaviy savodxonligini oshirish; kam ta'minlangan aholining moliyaviy savodxonligini oshirish; ish joyida moliyaviy savodxonlikni oshirish; moliyaviy savodxonlikni masofadan oshirish; moliyaviy savodxonlikni oshirish milliy dasturlari.

Ilg'or xalqaro tajribalarni o'rganish moliyaviy savodxonlikni mustahkamlash bo'yicha mahalliy amaliyotda bir qator muammolarni aniqlash imkonini beradi, xususan:

aholining ijtimoiy himoyaga muhtoj qatlamlari bilan yetarlicha ish olib borilayotganligi (yosh va geografiyani hisobga olgan holda); muammoli yosh toifalari: 18-24 yosh (ayniqsa, 18-19 yosh) va 60 yoshdan oshganlar;

qishloq joylarda yashovchi aholining moliyaviy savodxonligi past; bank omonatchilarining salmoqli qismi jismoniy shaxslarning omonatlarini kafolatlovchi mavjudligi haqida bilmaydi;

kichik miqdordagi bank mijozlari banklar kreditlar bo'yicha real foiz stavkalari to'g'risidagi ma'lumotlarni oshkor qilishlari kerakligini bilishadi.

Borgan sari xavfli va globalashgan bozorda odamlar yaxshi ma'lumotga ega moliyaviy qarorlar qabul qilishlari kerak. Shunga qaramay, yangi xalqaro tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, moliyaviy bozorlar Germaniya, Niderlandiya, Shvetsiya, Yaponiya, Italiya, Yangi Zelandiya va Qo'shma Shtatlarda bo'lgani kabi yaxshi rivojlangan bo'lsa yoki Rossiyadagi kabi tez o'zgarib borsa ham, moliyaviy savodsizlik keng tarqalgan. Bundan tashqari, ushbu mamlakatlarda keksa aholi o'zini yaxshi ma'lumotga ega deb hisoblaydi, garchi u o'rtacha ko'rsatkichdan unchalik yaxshi ma'lumotga ega emas. Boshqa keng tarqalgan omillar ham aniq: ayollar erkaklarnikiga qaraganda kamroq moliyaviy savodxon va o'zlari ham bu kamchiliklari borligini bilishadi. Ko'proq oliy ma'lumotli odamlar nisbatan yuqori ma'lumotga ega, ammo ba'zan oliy ma'lumotga egalik ham savodxonlik uchun mukammal mezon bo'la olmaydi. Shuningdek, bu borada etnik, irqiy va mintaqaviy tafovutlar mavjud: Rossiyada shahar aholisi qishloqdagi hamkasblariga qaraganda yaxshiroq ma'lumotga ega, AQShda esa afro-amerikaliklar va ispaniyaliklar boshqalarga qaraganda moliyaviy jihatdan kamroq savodxon. Bundan tashqari, moliyaviy jihatdan ko'proq bilimga ega bo'lganlar, shuningdek, nafaqaga chiqishni rejalashtirish ehtimoli ko'proq. Darhaqiqat, Germaniya, AQSh, Yaponiya va Shvetsiya kabi turli mamlakatlarda bitta qo'shimcha moliyaviy xarakterdagi savolga to'g'ri javob berish nafaqaga chiqishni rejalashtirish ehtimoli 3-4 foizga yuqori bo'lishi bilan bog'liq ekan; Gollandiyada esa bu ko'rsatkich rejalashtirishni 10 foizga ortiq. Nihoyat, mazkur hisob-kitoblarni moliyaviy savodxonlikning nafaqani rejalashtirishga ta'sirini nisbatan kam baholaganligini ko'rish mumkin.

Insonlarda o'rtacha umr ko'rish davomiyligi va tug'ilish darajasining pasayishi butun dunyo bo'ylab ish beruvchilar tomonidan homiylik qilinadigan nafaqa va ijtimoiy ta'minot tizimlarini qiyinlashtirmoqda. Bunga javoban, bir qancha mamlakatlar o'zlarining an'anaviy belgilangan nafaqa (BN)larini individual hisobda belgilangan to'lovlar (BT) sxemalariga o'zgartirish orqali o'zlarining nafaqa

sxemalarini o'zgartira boshladilar. Ushbu transformatsiya nafaqani moliyalashtirish bo'yicha ko'plab qarorlarni muassasalar – firmalari va hukumatlardan uzoqlashtirib, jismoniy shaxslarga o'zgartirib, ishchilarga hayot davomida tejash, sarmoya kiritish va oqilona sarflash mas'uliyatini yuklaydi. Qaysidir ma'noda, bu o'tish yaxshi tomonga o'zgarishlarga olib keldi. Misol uchun, agar ishchi kuchi mobil (harakatda) bo'lsa, nafaqalar ham ko'chma bo'lishi kerak va moliyalashtirish rejaları ishchilarning harakatchanligini to'xtatadigan an'anaviy belgilangan nafaqa rejalariga qaraganda ancha moslashuvchan bo'lishi zarur. Shunga qaramay, moliyalashtirishning adaptivligi odamlarning aql bilan to'g'ri ish qilmasligi ehtimolini ham ko'rsatadi, masalan, ular uzoq umr ko'rish xavfi tufayli pulni kam tejashlari yoki oqilona investitsiya uchun pul tikmasliklari va qariganda pulsiz qolishlari mumkin. Shu sababli, yangi moliyaviy davr ishchilar va ularning oila a'zolariga moliyaviy savodxonlikka ega bo'lish vazifasini yuklaydi, bu esa iqtisodiy ma'lumotlarni qayta ishlash va xonadonlari moliyasi bo'yicha ongli qarorlar qabul qilishni o'rganish uchun o'tmishdagiga qaraganda ancha og'irroq yukni yuklaydi.

Tadqiqot metodologiyasi. Mazkur maqolada ilmiy va ommabop adabiyotlar bilan ishlash, hujjatlarni tahlil qilish, qiyosiy tahlil, bashoratlash, matematik-statistik tahlil ilmiy tadqiqot metodlaridan foydalanildi.

Tadqiqot natijalari. Tadqiqotlar shuni ko'rsatdiki, ko'pchilik ishchilar, shu jumladan keksa yoshdagi xodimlar ham nafaqaga chiqishni rejalashtirmagan yoki hatto o'ylamagan ekan. Bu juda muhim, chunki nafaqani rejalashtirish nafaqa haqi yuqori bo'lishi uchun yaxshi proksi (zamin) hisoblanadi. O'z nafaqasi uchun qancha mablag' yig'ish kerakligini hisoblab chiqqanlar, bunday hisob-kitoblarni amalga oshirmaganlardan ko'ra uch baravar ko'p nafaqa olishga erishadi. Shuningdek, nafaqani rejalashtirish moliyaviy savodxonlikni nisbatan surishi mumkin, chunki oddiy hisob-kitoblarni to'g'ri bajara oladigan, inflyatsiya haqida biladigan va risklarni diversifikatsiya qilish haqida ma'lumotga ega bo'lganlarning barchasi nafaqaga chiqishni rejalashtirishi ehtimoli ko'proq. Va nihoyat, bu bog'liqlik sababini moliyaviy savodxonlik nafaqani rejalashtirishga ta'sir qilishi orqali ta'kidlash mumkin.

Moliyaviy bozorlari juda rivojlangan mamlakatlarda ham o'z-o'zidan moliyaviy savodxonlik rivojlanib qolmaydi. Nafaqa jamg'armasi, investitsiyalar va moliyalashtirish uchun shaxsiy javobgarlikka uzoq muddatli siljish davom etar ekan, qaysi dasturlar odamlarga to'g'ri moliyaviy qarorlar qabul qilishda eng yaxshi yordam berishi mumkinligini baholash ham muhimdir. Va nihoyat, moliyaviy savodxonlikka samarali erishish uchun moliyaviy ta'lim dasturlari aholining turli kichik guruhlariga mo'ljallangan bo'lsagina, yaxshi natija beradi. Umuman olganda, butun dunyoda moliyaviy savodxonlik nafaqa xavfsizligi uchun dolzarb hisoblanadi.

Bundan tashqari, mamlakat tadqiqotlari mualliflarga kuzatilmaydigan omillarni nazorat qilish imkonini beradi, aks holda natijalarni sabablar nuqtai nazaridan izohlashni qiyinlashtiradi. Misol uchun, Niderlandiyada moliyaviy savodxonlik va nafaqani rejalashtirish haqidagi ma'lumotlar ikki xil vaqt oralig'ida to'plangan, ma'lumotlar analitiklarga kognitiv qobiliyatlar, aql yoki moliyaviy masalalarga qiziqish kabi kuzatilmaydigan narsalarni nazorat qilish imkonini beradi. Ba'zi hollarda tadqiqotchilar bir vaqtning o'zida moliyaviy savodxonlik kelajakdagi nafaqani rejalashtirish bilan bog'liqligini ham tekshirishlari mumkin. Umuman olganda, moliyaviy savodxonlik bilan bog'liq bo'lgan, ammo nafaqani rejalashtirish bilan bog'liq bo'lmagan ekzogen omillar ushbu omillar o'rtasidagi munosabatlarga oydinlik kiritishi mumkinligini tekshirish uchun statistik yondashuv orqali sababiy bog'liqlikni o'rganishi mumkin. Masalan, Gollandiyadagi oilaning moliyaviy savodxonligi o'rganilganda, eng katta aka-ukalarining moliyaviy ahvoli tadqiq qilina yotgan respondentniklarga qaraganda yomonroq bo'lgan hamda ota-onasi moliyaviy masalalarni unchalik yaxshi tushunmaydigan odamlarning moliyaviy savodxonligi yuqori ekanligini aniqlash mumkin bo'ldi. Germaniyada maqsadlari bozorga yo'naltirilgan partiyalar uchun ovoz bergan odamlarning bir qismi yaxshi xabardor tengdoshlarga ega bo'lish uchun ishlatiladi. Bu yerda natijalar shuni ko'rsatdiki, ko'proq ma'lumotga ega tengdoshlari yuqori moliyaviy bilimga ega bo'lish ehtimoli ko'proq.

Moliyaviy savodxonlikning xalqaro tadqiqotlari moliyaviy savodxonlikning nafaqa rejalashtirish bilan qanday bog'liqligini ham o'rganadi. O'rganilayotgan mamlakatlarning aksariyatida moliyaviy savodxonligi yuqori bo'lganlar, hatto iqtisodiy xususiyatlar va iqtisodiy sharoitlarning katta to'plamini hisobga olgan holda ham nafaqaga

chiqishni rejalashtirish ehtimoli ko'proq. Mamlakatlar bo'ylab nafaqa ta'minoti, nafaqalarni xususiyashtirish va nafaqa tizimining saxiyligidagi ko'plab farqlarni hisobga olsa, bu ajoyib izchil natijadir. Ba'zilar moliyaviy savodxonlik va nafaqa rejalashtirish o'rtasidagi bog'liqlik sababiy bog'liqlik bo'lmashligi uchun moliyaviy savodxonlikning o'zi tanlov o'zgaruvchisi ekanligini ta'kidlashi mumkin bo'lsa-da, bu yerda e'lon qilingan tadqiqotlar odamlarning moliyaviy bilimlarga ko'p sarmoya kiritayotgani haqida dalillar topadi. Haqiqatan ham, bu yerda ko'rib chiqilgan bir qancha mamlakatlarda kattalar uchun ta'lim dasturlari kamligini hisobga olsa, odamlar xohlasalar ham, moliyaviy bilimlarini qanday oshirishlari mumkinligi noma'lum.

Ilg'or xorijiy tajribalarni hisobga olgan holda aholining moliyaviy savodxonligi darajasini oshirish maqsadida quyidagi chora-tadbirlarni joriy etish zarur: bolalarga erta yoshdan boshlab asosiy iqtisodiy toifalarni o'rgatish; maktab o'quvchilari uchun maxsus majburiy moliyaviy savodxonlik kurslarini ishlab chiqish; aholiga moliyaviy masalalar bo'yicha yordam ko'rsatish uchun axborot-maslahat markazlarini tashkil etish; ommaviy axborot vositalarini jalb qilish, ijtimoiy tarmoqlardan foydalanish, veb-saytlar, moliyaviy savodxonlikni rivojlantirish platformalarini ishlab chiqish; moliyaviy savodxonlik bo'yicha pedagog kadrlar tayyorlash tizimini yaratish; moliyaviy savodxonlik darajasini oshirish zarurligini ommalashtirish (mahorat darslari, davra subhatlari, ma'ruzalar, seminarlar, konferentsiyalar, uslubiy adabiyotlar va boshqalar);

Xulosa. Moliyaviy savodxonlikni rivojlantirish bo'yicha xorijiy tajribani o'rganish bizga bir nechta asosiy xulosalarni ajratib ko'rsatish imkonini beradi. Birinchidan, muvaffaqiyatli moliyaviy savodxonlik dasturlari, odatda, asosiy byudjetlashtirish ko'nikmalaridan tortib investitsiyalarga tayyorligigacha bo'lgan shaxsiy moliyaning turli jihatlarni qamrab oluvchi kompleks yondashuvni qo'llaydi.

Ikkinchidan, samarali dasturlar o'rganishni yanada qiziqarli va turli auditoriyalar uchun ochiq qiladigan o'yinlar, amaliy tadqiqotlar va amaliy mashqlar kabi interfaol o'qitish usullarini o'z ichiga oladi. Ta'lim dasturlarini ishlab chiqish va amalga oshirishda o'quvchilarning madaniy xususiyatlarini va individual ehtiyojlarini hisobga olish ham muhimdir.

Bu borada xorij tadqiqotchilari sharhlariga tayangan holda bir qancha tavsiyalar ko'rsatildi: Moliyaviy savodxonlikni ta'lim standartlariga integratsiyalashtirish hamda o'quv dasturlariga kiritish. Ta'limning dastlabki bosqichlarida moliyaviy ko'nikmalarning to'liq rivojlanishini ta'minlash uchun moliyaviy savodxonlikni boshlang'ich, o'rta va o'rta maktab o'quv dasturlariga kiritish muhim ahamiyatga ega. Moliyaviy institutlar bilan hamkorlikni rivojlantirish. Banklar, investitsiya firmalari va boshqa moliya institutlari bilan hamkorlik ko'proq real va tegishli o'quv materiallarini yaratish uchun ekspertlar va resurslardan foydalanish imkonini beradi. Ota-onalar va mahalla institutini jalb qilish. oilalar va jamiyatni moliyaviy savodxonlik bo'yicha ta'limga jalb qilish tajriba almashish va moliyaviy ko'nikmalarni rivojlantirishni qo'llab-quvvatlash uchun qulay muhit yaratishi mumkin. Zamonaviy texnologiyalardan foydalanish. Onlayn resurslar, mobil ilovalar va interaktiv platformalardan foydalanish turli yosh guruhlari uchun o'rganishni yanada qiziqarli va qulayroq qilish imkonini beradi. Moliyaviy savodxonlikka asoslangan dasturlar samaradorligini baholash. Moliyaviy savodxonlik dasturlari samaradorligini muntazam ravishda baholash talabalarning o'zgaruvchan ehtiyojlariga mos ravishda o'qitish usullarini moslashtirish va ta'lim tashabbuslari samaradorligini oshirish imkonini beradi.

Ushbu tavsiyalarning amalga tatbiq etilishi mamlakatlarga aholining moliyaviy savodxonligini oshirish imkonini beradi, bu esa, o'z navbatida, moliyaviy barqarorlik va butun jamiyat farovonligini oshirishga xizmat qiladi.

Xulosa qilib aytganda, moliyaviy savodxonlik butun dunyoda, moliyaviy bozorning rivojlanish darajasi va nafaqa turidan qat'i nazar, juda past. Shunga ko'ra, bozorlardagi o'zgarishlar moliyaviy bilimlarning yaxshilanishiga olib kelmagan ko'rinadi, bu odamlarning moliyaviy tajribasidan o'zlari o'rganishlari mumkin bo'lgan narsalar chegarasi bo'lishi mumkinligini ko'rsatadi. Moliyaviy bilimlarda mamlakatlarda umumiy bo'lgan muhim jins va yosh farqlari ham mavjud. Ayollarning moliyaviy bilimlari erkaklarnikiga qaraganda kamroq ekanligi aniqlandi. Tadqiqot keksa aholining moliyaviy bilimlarini ham past darajada ekanligini ko'rsatdi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Vovchenko, N. G., Galazova, S. S., Danchenko, E. A., Ivanova, O. B., & Kostoglodova, E. D. (2018). Improvement of financial literacy as a crucial factor of economic development.
2. Lusardi A, Mitchell OS. FINANCIAL LITERACY AROUND THE WORLD: AN OVERVIEW. *J Pension Econ Financ*. 2011 Oct;10(4):497-508. doi: 10.1017/S1474747211000448. Epub 2011 Oct 11. PMID: 28553190; PMCID: PMC5445931.
3. Lopus, J. S., Amidjono, D. S., & Grimes, P. W. (2019). Improving financial literacy of the poor and vulnerable in Indonesia: An empirical analysis. *International Review of Economics Education*, 32, 100168.
4. Atkinson Adele, McKay Stephen, Kempson Elaine, Collard Sharon. Levels of Financial Capability in the UK: Results of a baseline survey. UK: Financial Services Authority; 2006.
5. Atkinson, A., McKay, S., Collard, S., & Kempson, E. (2007). Levels of financial capability in the UK. *Public Money and Management*, 27(1), 29-36.
6. Banks, J., & Oldfield, Z. (2007). Understanding pensions: Cognitive function, numerical ability and retirement saving. *Fiscal studies*, 28(2), 143-170.
7. Behrman, J. R., Mitchell, O. S., Soo, C., & Bravo, D. (2010). Financial Literacy, Schooling, and Wealth Accumulation. NBER Working Paper No. 16452. *National Bureau of Economic Research*.
8. Bernheim Douglas. Tax Policy and Economic Growth. American Council for Capital Formation; Washington, DC: 1995. Do Households Appreciate their Financial Vulnerabilities? An Analysis of Actions, Perceptions, and Public Policy; pp. 1–30.
9. Mitchell, O. S., & Schieber, S. J. (Eds.). (1998). *Living with Defined Contribution Pensions*. University of Pennsylvania Press.